

протоієрей Богдан СЛИВКА

Християнсько-родинна культура дошкільнят: пастирський вимір

У статті досліджується зміст християнсько-родинної культури дошкільнят під впливом пастиря. Наголошується, що цей вид культури має компоненти: духовне народження, духовне удавання до Бога, ментальне надихання, родинна етика, християнський етикет, екологічна етика, працелюбність. Передбачається, що пастир у своїй позабогослужбовій діяльності має можливість здійснювати творчі пошуки форм та методів у сприянні родинам формувати високу християнську культуру своїх дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *родина, християнство, культура, дитина, етика, етикет, виховання, пастир.*

Мета статті – висвітлити навчально-пізнавальну інженерію дітей дошкільного віку всіх категорій; показати дію ранньої соціалізації, формування природного характеру, що має значення в пастирській діяльності; розглянути дошкільну пастирську педагогіку.

Постановка проблеми. Дошкільна пастирологія здебільшого нагадує початковий період умовної сімейної пастирології, яка насичена культурними здобутками поколінь, відображає менталітет української християнської родини. Найважливішою потребою сучасного українського суспільства є відображення тієї християнської культури, яка закладена у підсвідомості народу, у його генній інженерії і є натхненням у виконанні Божого Закону. Ця культурна християнська інформація не знищена, а лише забута, ніби приспана різними (можливо, навіть штучними) державними тенденціями впродовж багатьох сторіч.

Аналіз останніх досліджень. Дослідники, науковці історії Церкви, богослови зробили чимало для розвитку, примноження християнської родинної культури українців у ХХ ст. На цю тему є багато публікацій і дисертацій, проте часто наукові здобутки замінювалися фальшивими меседжами, які були вигідні тим чи іншим державним і церковним політикам. Як наслідок, виникли різні релігійні конфесії, течії, які відходять від Церковного Передання, Священного Писання, апостольських настанов та інших джерел, що й ставить нові завдання перед сучасними дослідниками.

Завдання дошкільної пастирології впливають з етносоціальної та релігійної культури як духовних підвалин, моральних сподівань українського народу, релігійних орієнтацій та цінностей [7,

с. 75]. На основі національної етносоціальної та родинної християнської культури потрібно розкрити завдання пастиря в роботі з дошкільнятами шляхом впливу й розвитку сімейної пастирології.

Виклад основного матеріалу. Родинні аспекти християнської культури дитини містять компоненти, які визначають цілісність дослідження такої культури. Це, передовсім, духовне народження, духовне удавання до Бога, ментальне надихання, родинна етика, християнський етикет, екологічна етика, працелюбність.

Початковим елементом християнської культури дитини є хрещення як духовне народження. Святіший Патріарх Філарет зазначає, що Церква бачить у дітях і непорочній юності сад Божий, який вона зобов'язується виростити і виховати для вічності. На дітей Церква дивиться з блаженною надією, зі священним хвилюванням, з особливою радістю. Дитячий вік є ангельським, діти є блаженством для людини [14, с. 171]. Тому хрещення – це початок будівництва храму Божого у самій людині, фундамент і таїнство довершеної людини в майбутньому. Батьки мають зрозуміти, що їхня дитина розкриватиме свій талант не в майбутній професії, а в становленні справжньою людиною з високою християнською культурою. Такий талант дитина отримує через хрещення як глибину духовної зміни, як нове народження.

Таїнство хрещення є таким священнодійством, у якому віруючий у Христа, через триразове занурення тіла у воду, закликаючи ім'я Пресвятої Тройці – Отця, і Сина, і Святого Духа, омиваючись від первородного гріха, а також від усіх гріхів, вчинених ним до хрещення, відроджується благодаттю Духа Святого в нове духовне життя (духовно народжується) і стає членом Церкви, тобто благодатного Царства Христового. Оскільки хрещення є духовним народженням, а народжується людина лише раз, то й Таїнство хрещення над людиною здійснюється лише раз. «Один Господь, одна віра, одне хрещення» (Еф. 4,5). Укріплення дитини в її духовному християнському житті забезпечують благодатні дари Святого Духа (миропомазання) [19, с. 504–505]. Для прийняття хрещення потрібні віра і покаєння. Людина, яку хрестять, одержує ім'я святого або святої. З того часу цей святий або свята стає не тільки молитовником, заступником, захисником хрещеника, а й прикладом, зразком життя в Бозі і з Богом. Це заступник хрещеника, а день його пам'яті стає святковим днем для хрещеника – день іменин. Занурення у воду символізує смерть з Христом, а вихід з неї – нове життя з Ним і прийдешне воскресіння [16, с. 6]. Хрещення, за суворим церковним правом (Трулльський Собор), має здійснюватися обов'язково в церкві і тільки з до-

зволу єпархіального начальника – вдома [13, с. 133]. Хто відкидає необхідність хрещення малих та новонароджених від материнської утробы дітей чи говорить, що хоча вони і хрестяться на відпущення гріхів, але від прабатьківського Адамового гріха не успадковують нічого, що належало б обмити банею нового життя (із чого випливало б, що образ хрещення на відпущення гріхів уживається над ними не в істинному, але в облудному значенні), той нехай буде підданий анафемі [6, с. 355].

Життєвий напрямок охрещеній дитині мають задавати хресні батьки, які духовно розширюють сім'ю охрещеного і «співпрацюють» з рідними (кровними) батьками. Адже між хресними батьками і хрещеником Бог встановлює духовну спорідненість, яка є вищою від кровної. Тому душпастирським завданням є, зокрема, всіляко піднести знесення духовного батьківства, яке міцно вкоренилося у християнській культурі. Крім того, хресні батьки ручаються за виховання похресника у випадку смерті кровних батьків, тобто забезпечують духовний захист впродовж майбутнього життя, накреслюють духовні перспективи (далекосяжності), розраховані на майбутній успішний духовний розвиток. Тоді родина разом з хресними батьками стають своєрідною «домашньою церквою», що є первісною клітиною Вселенської Церкви.

Після хрещення дитині потрібно допомагати будувати в собі дім Божий, «домашню церкву», що потребує безперестанного духовного удавання до Бога. Зрозуміло, що з настанням достатнього розумового розвитку дитина має починати молитися. Для цього вона починає з уміння хреститися та правильно поводитися біля ікони.

Молитва – це піднесення розуму і серця до Бога, що є благоговійним словом людини до Бога. Взірцем до всіх молитов або загальною християнською молитвою неодмінно є Молитва Господня: Отче наш... (Мт. VI, 9-13), якої Господь наш Ісус Христос навчив апостолів і яку вони передали всім вірним. Вона поділяється на прикликання, сім прохань і словослів'я [10, с. 484], це розмова наша з Богом. Вона необхідна нам так само, як повітря чи їжа. У нас усе від Бога і нема нічого свого: життя, здібності, здоров'я, їжу і все інше нам дає Бог. Тому і в радості, і в печалі, і коли нам щось потрібно, ми маємо звертатися до Бога з молитвою [19, с. 19]. Тобто молитва реалізує нашу християнську культуру, богословські чесноти, пошуки любові, Господнє покликання.

Молитва як будівля всіх чеснот, без яких неможливо її здобути та зробити досконалою, завершує й увінчує всі наявні чесноти. Шлях до чесноти – це втеча від світу. Удавання до Бога – це

спрямування своїх слів до Бога, звертання до Нього, причому не стільки заради очищення себе від пристрастей, спокус, скільки для того, щоб не бути в забутті, а перебувати завжди з Богом. Преподобний Ніл Синайський говорив, що не потрібно молитися за сповнення своїх бажань, бо вони не завжди перебувають у злагоді з Божою волею [4, с. 139–151, 244, 222].

Духовне удавання, спрямування своїх слів до Бога дитина має здійснювати через молитву як духовну розмову з Богом. Це удавання має викликати не лінощі, а навпаки – велике бажання. Відчуття духовної потреби удавання до Бога через молитву нахненне Божою волею любові і самою дією любові Бога.

Отже, духовне удавання до Бога формує таку християнську культуру, яка відкриває шлях до висот духовного пізнання. Пресвітер разом з батьками, хресними батьками, впливовими членами родини мають знайти шляхи піднесення християнської культури дитини через молитву та любов до Бога.

Ще одним компонентом християнської культури дитини дошкільного віку є ментальне надихання. Йдеться про генетичні фактори, які викликають духовно-душевне піднесення, спонування до формування онтологічної християнської культури. Ці фактори можна розвинути тільки в дошкільному віці (не відкидаючи ще й утробного періоду розвитку).

У науковій літературі висвітлено різні розуміння поняття менталітету й ментальності, однак вони не повністю стосуються християнської культури.

На нашу думку, під менталітетом варто розуміти прадавні антропологічні засади, які передаються генетично для культурологічної діяльності наступних поколінь. До антропологічних засад відносяться здатності тілесних, душевних й духовних ознак, які переходять в установки, укладений план, що практично не піддається цілковитій зміні. Дитина, успадковуючи ті засади на підсвідомому рівні, використовує їх у майбутній культурній діяльності. Нас найбільше цікавить діяльність у сфері релігії, тобто батьківська і прабатьківська віра в Бога і життя за цією вірою. Це означає, що відхід від прабатьківських релігійних засад є штучним і недоречним.

Ментальність – це дія, характеристика, зовнішні і внутрішні властивості конкретного менталітету. Наприклад, в енциклопедіях зазначено, що ментальність (від латин. – спосіб мислення, склад душі) – це характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами [24, с. 369], це спосіб мислення, загальна

духовна налаштованість і спосіб поведінки людини, групи, які пов'язані з певними ціннісними акцентами у ставленні до дійсності [23, с. 268], це глибинний рівень колективної й індивідуальної свідомості, яка охоплює і безсвідоме; відносно стійка сукупність установок і схильностей індивіда чи соціальної групи так чи інакше сприймати світ [11, с. 525].

Для формування християнської культури в дітей дошкільного віку ментальне надихання більше стосується ментальності, ніж менталітету. Це надихання відображає комплекс впливових факторів на дитину, яка ще навіть не розуміє цих впливів. Особливо це стосується релігійних свят, церковних пісень, фольклору, турботи про померлих та ін.

У Православній Церкві вшановуються відповідні свята, які обов'язково починаються з відвідування храму, участі у Святій Божественній Літургії, а потім вже гостювання. Дитина має розуміти бодай елементарний зміст релігійних свят, порядок їх святкування, заборону фізичної праці, активну духовну місію в цей день. Практика свідчить: як дитина засвоїть вимоги до святкування у ранньому віці, так вона чинитиме і будучи дорослою.

Церковні пісні виконують не тільки під час богослужінь, а й дома, у гостях тощо. Із цього приводу митрополит Іларіон наголошував, що пісня – це характерна ознака українського духу, що перенесена до Церкви. Хори – окраса, Православної Церкви, які надають душевності Церкві і християнський дух прямує до неба. Коли співають усі віряни у храмі, то складається неземне враження про те, що вся Церква зливається в одній молитві до Бога. Те саме стосується колядок, як витвору нашої Православної Церкви, що своєю величністю не мають собі рівних у світі [8, с. 94–95].

У сім'ї дитина отримує ментальне надихання від українського фольклору. Адже духовна культура народу у виді сукупності народних традицій, поглядів, звичаїв, обрядів, мистецтва посилює віру в Бога. Народна творчість проникає в сім'ю, дошкільні навчальні заклади і частково в Церкву. Тому дитина має отримувати весь фольклорний комплекс, який позитивно впливає на християнську культуру.

Важливим елементом ментального надихання є турбота про померлих. Адже померлі перед Богом живі і забуття про них є негативною ознакою християнської культури. Дитина має знати і відвідувати могили своїх рідних, знати, що за померлих потрібно постійно молитися і в церкві, і вдома. Такі дії повинні набути ментальних ознак, оскільки стан померлих – це майбутній стан кожного з нас, тому він має бути близький нашому серцю.

Отже, ментальне надихання формується під впливом багатьох фольклорів, серед яких переважає прабатьківський досвід духовного життя, природне середовище, місцевість, методика виховання дитини в комплексі із вмілою пастирською діяльністю. Водночас важливо пам'ятати, що ментальне віддзеркалення дошкільного періоду простежується у шкільному і дорослому віці, що в ранньому дитинстві мозок найкраще сприймає нове, нагромаджує знання.

Стійкі структури християнської культури дитини містяться в родинній етиці. Адже Господь постійно стукає у двері наших сердець, не грюкає, а терпеливо чекає, коли Його запросять у гості в сім'ю, родину, помешкання. Це запрошення має здійснити родина дитини, звідки й бере початок родинна етика християнства.

Етика – наука про мораль [22, с. 1029]; філософська дисципліна, об'єктом вивчення якої є мораль, моральність; система моральних норм і цінностей, характерна для певної культурної або релігійної спільності, соціальної чи професійної групи людей [24, с. 204]. Це означає, що християнській культурі потрібно з'ясувати місце релігійної моралі в системі церковних відносин, проаналізувати її природу, характер і структуру, дослідити моральні категорії добра і зла, за допомогою яких у сім'ї формуються правила поведінки дитини. Це завдання виконує християнська етика.

Християнська етика – це християнсько-богословське вчення про мораль, яке засновується на моральних принципах і нормах Біблії, головно Нового Завіту [17, с. 110]. Моральні норми християнства випливають з Десяти заповідей Божих, Нагірної проповіді, дев'яти заповідей блаженств та ін. Стосовно родинної етики для дошкільника розглянемо моральні норми, які містяться в тих основних елементарних діях, що властиві ранньому дитинству: батьківський послух, повага до родини, ставлення до трапези, побутова мораль.

Ступінь батьківського послуху залежить від християнсько-педагогічної культури батьків та інших членів родини, які беруть участь у вихованні малюка. Навіть не маючи педагогічної освіти, батьки мали б розуміти, що психіка дітей отруюється їхніми пороками, розпусне життя старших в сім'ї і слугує отравою дітей. Можна спеціально не навчати, а виховувати дитину своєю поведінкою, тоді й послух буде. Важливо пам'ятати, що на свої дії дитина повинна отримувати благоденство від старших членів родини, а не згадувати про це вже перед шлюбом. Авторитет батьків в очах дитини (а також послух) зростатиме, якщо батьки все робитимуть з Божого благословення, Божого послуху.

Повага до родини є не тільки вираженням вдячності за виховання, а й благоговінням. Відомо, що благоговіння – це релігійно-моральне почуття, яке виражає любовно-шанобливе ставлення до Бога, святинь, вищих цінностей буття; це основне релігійне переживання безпосередньої присутності Бога у світі і в житті [15, с. 294]. Для дитини правилом має стати благоговіння, повага до родини, яка має Божий фундамент. Як писав святий Макарій Великий, тварини схильні до єднання свого роду, а людина не завжди хоче небесної спорідненості, тобто єднання з Богом [3, с. 192]. Саме через повагу до родини проявляється єдність з Богом, тобто правдиве благословення.

Ставлення до трапези впливає з того, що загальний стіл для тих, хто за ним сидить, створює ілюзію єдності життя. Символічною дією прийняття їжі людина показує, до якої єдності вона прагне – до єднання з Богом чи зі силами п'їтьми [20, с. 829–830]. Тобто поняття трапези як процесу не тільки стосується споживання їжі в монастирі, а й в домашніх умовах, це священне дійство, оскільки споживаються продукти, дані Богом для підтримання життєдіяльності організму. Тому без Божого благословення (молитви перед споживанням страв) приймати трапезу не можна, інакше це може викликати хворобу, а то й смерть. Адже вкладена праця багатьох людей у виробництво продуктів може мати й багато злої енергії, яку потрібно зняти щирою молитвою.

Трапези бувають людські (звичайні) і священні (висвітлені у Священному Писанні) [20, с. 830]. Дитина має усвідомити правила поведінки під час трапези, які впливають з етичних міркувань про єдність родини, відсутність пристрасті, певного культу поживи. Тобто не потрібно проявляти надмірної насолоди, бо людина має тваринний організм, який не потребує виховання. І взагалі, у сім'ї мусить бути заведено, що турбуватися про їжу – це аморально й примітивно, питання їжі є другорядним.

Їжа буває рослинного і тваринного походження, не враховуючи елементів штучності («хімічної» їжі). Їжа рослинного походження є первинною, своєрідним оригіналом і призначена для особливих днів – постів (їх є чотири у році, а також кожна середа і п'ятниця). Пости потрібно любити, оскільки вони очищують не тільки організм (піст тіла) від їжі тваринного походження (вторинної), а й душу (піст душі) правильними (онтологічними) думками, почуттями, пристрастями (піст духу). Крім того, родинна етика має бути скерована на помірне споживання їжі, без примусу і заохочень.

Уся родинна етика ґрунтується на побутовій моралі, яка, по суті, є первинною. Зрештою, уже саме помешкання, квартира,

кімнати мають бути освячені священиком і регулярно окроплюватися освяченою водою. У помешканні повинен панувати Божий дух завдяки регулярним молитвам всіх членів родини. Тому непристойні слова, негідна поведінка, перебування в головному уборі тощо є неприйнятними в житловому домі. Тож для нагадування про це в кожному помешканні бажано облаштувати покуть, де можна індивідуально й колективно сім'єю молитися.

Покуть (Божий, святий, красний, перший, старший, верхній кут) – священне, найпочесніше місце в хаті, справжній домашній вітвар. Тут зберігають найбільші цінності: ікони, Біблію, молитовні книги, хрест, вервицю, йорданські свічки, лампаду, пахучі трави, ладан, кадильницю, зажинковий або обжинковий віночок, галузочку свяченої верби та мирта, писанку, свячену воду, кропило, кропильницю, тацю, фотографії членів родини (зокрема померлих) тощо. Ритуальня – це найцінніша частина внутрішнього простору хати, своєрідний орієнтир житла, який вказує на схід (Божу сторону). На Святвечір на покуті ставлять ритуальний сніп – «дідух». Прикрашають покуть вишитими рушниками [1, с. 381–382]. Особливо шанобливим має бути ставлення в помешканні до снопа, який символізує престол. Тому на ньому, окрім книг та їжі, нічого не повинно бути, не можна на нього сідати чи фізично працювати. Крім того, дитина у своїй кімнаті повинна мати окремих куточок для моління, бібліотеки. З такого облаштування помешкання випливають усі християнські норми моралі, оскільки допитливість дитини вимагає від членів родини постійного пояснення й обґрунтування.

Отже, родинна етика має велику потенційну духовну силу у справі формування християнської культури, оскільки можна говорити про щоденний вплив на свідомість, підсвідомість і почуття. Високий ступінь родинної етики зберігається впродовж життя і виступає надійним орієнтиром у добрих вчинках, джерелом духовності.

Родинна культура немислима без християнського етикету, що є вимогою постійного духовного надбання, фундаментом, який мусить витримати велике духовне навантаження в майбутньому житті.

Під етикетом у науці розуміють систему правил поведінки і відповідних ритуалізованих дій, призначення якої – зовнішньо впорядковувати людські взаємини через суворе узгодження форм поведінки з тією чи іншою ситуацією спілкування [24, с. 207]. Фактично дитина в ранньому віці повинна засвоїти певний мінімум етикетних правил, які стосуються: мови, спілкування, вітання, поведінки, благородних манер (жестів), зовнішнього вигляду, ставлення до подарунків тощо.

Одним із зовнішніх проявів вихованості людини є її мова, культура мови. За допомогою мови людина виражає найрізноманітніші думки, почуття й емоції. Невиразна мова свідчить про вбогість думки, обмеженість духу. Особливо важливо шанувати рідну мову.

Рідна мова – це мова наших батьків і мова народу, з якого ми вийшли, це наріжний камінь існування народу як окремої нації. Мова нероздільно пов'язана з народом та його історією, і коли ми, за Христовим прикладом, мусимо любити свій народ, то й мусимо любити і берегти свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати [8, с. 87–88].

Уміння спілкуватися, слухати співбесідника виховується змалку. Адже дитина завжди більше слухає старших, а з однолітками намагається спілкуватися так, як це було з нею. Тому ліпше дитину не так повчати, як показати власним прикладом; не потрібно сперечатися з нею, а вести діалог; не потрібно навперобій говорити чи перекикувати, а проявляти увагу і терпеливо вислуховувати думку дитини, потім допомогти розібратися в її неточності. Цьому допомагають різноманітні історичні факти з життя Ісуса Христа, які є найбільш повчальними.

З раннього дитинства потрібно вчити вітатися з батьками, старшими й особливо однолітками. Дитина має засвоїти такі форми звертання: Слава Ісусу Христу, Христос рождається, Христос воскрес. Але світське життя вимагає й інших форм: будьте здорові, на добраніч тощо. Звичайно, перевагу потрібно віддавати християнським формам, а не таким, як: привіт, чао тощо. Християнська культура тут полягає в тому, що людина має прославляти Бога, а не частини добового періоду чи окремої особи, адже і здоров'я, і удача, і сон – усе залежить від Господа.

Поведінку дитини виховують з народження. Спочатку це стосується потурання її бажанням, задоволення різноманітних капризів, скажімо, постійно бути на руках тощо. Потім потрібно навчати правил поведінки за столом, перед чужими людьми, у транспорті, громадських місцях, гостях тощо. Зокрема, перед їдою (і після неї) дитина має спершу помолитися або бодай перехреститися. Якщо дитина ще не в стані цього зробити сама, має бачити, як це роблять батьки, дорослі. Водночас дитина повинна розуміти зміст негарних вчинків, нетактовної поведінки, які в дорослому (свідомому) віці називають гріхами.

Благородні манери відображають індивідуальний стиль поведінки: стриманість, скромність, простота, виразність, уміння оцінити іншу людину, її позитивні риси характеру тощо. Тобто дріб-

ні рухи, які постійно повторюються, мають бути вираженими. Для вираження своїх думок, ілюзій під час спілкування використовують жестикуляцію. Потрібно пам'ятати, що кожен жест привертає увагу і може бути розтлумачений неправильно. Нестриманий, нетактовний і розхлябаний жест може бути пов'язаний з незібраністю, відсутністю внутрішнього контролю за особистою поведінкою. Різкі і тверді жести можуть свідчити про нерозвиненість почуттів, грубе сприйняття інших людей, що формує недоброчливе ставлення до людини. Християнський етикет доводить, що в життєдіяльності людини необхідність у жестикуляції відпадає, оскільки для спілкування є слово, мова.

Зовнішній вигляд дитини, одяг, охайність, постава, хода, особиста гігієна мають бути такими, щоб викликати приємність і довіру до українських звичаїв. На це вказує, зокрема, й митрополит Іларіон, зазначаючи, що одяг належить до свого рідного, до того, що кожен мусить любити й берегти. Своє рідне завжди веселить наше око. Христос завжди зодягався так, як зодягався Його рідний народ [8, с. 95–96].

Дітям часто дарують подарунки, як один з найпоширеніших способів виявляти увагу. Однак дитину не потрібно привчати до безсистемних подарунків, а дарувати з приводу відзначення якихось подій, дат. Інакше дитина звикне до їх отримання в дорослому віці. Окрім інтелектуальних іграшок, бажано дарувати релігійні книжки і картинки, розповіді про природу, красу тощо. Подарунки чужим дітям потрібно узгоджувати з батьками, пастирем, вибирати, зважаючи на реальну ситуацію.

Отже, християнський етикет має бути насичений релігійним змістом, моральними цінностями, народними надбаннями, щоб дати дитині в майбутньому своєрідну «етикетку» гречно вихованої особи.

Бог створив природу для людини. Використання дарів рослинного і тваринного світу є закономірним явищем, але має здійснюватися за певними правилами, оскільки байдуже ставлення до природи, до навколишнього середовища, знищення його є порушенням природних, Божих творінь і свідчить про недостатній рівень християнської культури. Іншими словами, родинні зусилля мають бути спрямовані й на екологічне виховання, яке формує екологічну етику.

Екологія (від гр. – житло, місце перебування) – комплексна наука, що передбачає не тільки вивчення біологічного кругообігу, всіх його процесів, а й проблеми соціального, економічного, правового характеру. Ставлення людини до природи опосередковується системою суспільних відносин, що формуються в процесі предметно-практичної діяльності [5, с. 191]. Екологія людини

досліджує проблеми впливу навколишнього середовища на людину, вивчає різноманітні особливості [2, с. 111]. Тобто екологія є вченням про взаємодію біологічних процесів, природного середовища з людиною. Така взаємодія пов'язана з наявними екологічними проблемами і кризами, які так чи інакше негативно впливають на фізичне і психічне здоров'я людини та гальмують виконання людиною Божих настанов.

Екологічна етика – це напрям у теорії моралі, пов'язаний з процесом осмислення причин і наслідків екологічної кризи, а також з пошуком соціально прийнятних й етично обґрунтованих засобів виходу з неї [24, с. 188]; це напрям філософських досліджень, який охоплює не тільки добробут (щастя) і соціальні зв'язки людей, але й відповідальність за благо майбутніх людей, домашніх тварин та інших форм життя. Екологічна етика пропонує цілісну переорієнтацію свідомості в дусі поваги і любові до природи, відмови від переважаючої сьогодні споживацької установки суспільства [12, с. 422].

Шанування довкілля випливає з першої заповіді Божої, оскільки воно пов'язано з відчуттям краси, гармонії світу природи, гуманним ставленням до Божого задуму, відповідальністю за майбутнє рідної природи. Зелені насадження, ліси, річки, озера, ставки, тварини підземного, водного, наземного, повітряного простору розвиваються за власними законами, які створив Бог. Дитина повинна усвідомити ще з дошкільного віку, що втручання людини у природні процеси, внесення змін до навколишнього середовища є необхідними, життєдіяльними, але вони мають бути незначними. Такі втручання мають лише сприяти відновленню порушеного стану, надавати більше можливостей для розвитку (йдеться про внутрішній саморозвиток природних процесів). Дитина, зі свого боку, може посприяти цьому, доглядаючи за живими кутками у квартирі (квіти, вазони, газони, сад), за домашніми тваринами, за чистотою в кімнаті, на подвір'ї, на вулиці, у громадському транспорті, під час відпочинку на природі, у туристичних походах тощо. Тобто відчуття радості у природі, економію природи дитина може відчутти вдома, що формуватиме високий рівень екологічної свідомості, шанобливе ставлення до довкілля, які є визначальними чинниками екологічної етики.

У християнській культурі почесне місце відводиться працелюбності. Релігійні норми скеровані проти лінощів, дармоїдства, ухилення від фізичної чи інтелектуальної праці.

Праця – це цілеспрямована діяльність, у якій люди за допомогою відповідних засобів діють на природу, пристосовуючи її для задоволення своїх потреб. Праця є основою існування та

розвитку суспільства, це повсякчасна природна умова людського життя [21, с. 67]. У дошкільному і молодшому шкільному віці діти ставляться до праці позитивно. Граючись, усі діти працюють на доступному їм віку рівні, відтворюючи мимовільно всі основні операції людської роботи, причому, як правило, роблять це з великим задоволенням. Така гра – перша школа працелюбності, набуття справжніх трудових умінь і навиків, на яких ґрунтуватиметься їх подальше удосконалення [18, с. 266].

Досвід християнського виховання засвідчив, що працелюбність позитивно впливає на поведінку дітей, їх психіку та взаємини з іншими людьми. Йдеться про особливу духовно-релігійну потребу дошкільнят. Тому що раніше почати виховувати дитину на християнських цінностях, на ідеях добра і любові, то глибше і міцніше западуть вони в душу. З цього приводу науковці-педагоги склали десять «золотих правил» виховання щасливих дітей. Два правила стосуються виховання працелюбності: «привчайте дітей до праці. Але без примусу. Подбайте, щоб вони набули трудових навичок, щоб їхнє життя було заповнене цікавими та корисними справами; не виконуйте за дітей того, що вони можуть зробити самі. Нехай вони самі все перепробують, нехай вчаться на власних помилках» [9, с. 3, 297]. Тому завдання батьків – дати дітям знання про благородну роль праці в житті людини: праця потрібна для створення та примноження у світі добра і краси, вона благословенна Богом, праця дитини – це допомога батькам; виховувати повагу до чесної, сумлінної праці, працелюбство [25, с. 37].

Пастирська діяльність у вихованні працелюбності дітей дошкільного віку впливає з форм взаємодії пастиря із сім'ями та родинами. Адже Священне Писання містить достатньо норм, які регулюють сумлінну працю, допомогу батькам, старшим і немічним людям, молодшим дітям, що є важливим виявом рівня християнської культури.

Висновки. Отже, родинні аспекти християнської культури дитини дошкільного віку містять компоненти, які розкривають сутність пастирської діяльності. Практика виховання дошкільнят багатоаспектна, але основним є хрещення, через яке благодать відновлює образ Божий, поклоніння Богу, етичний зміст національного виховання, у якому постійно наявний ментальний елемент, правила доброго тону. Враховуючи, що людська діяльність часто має негативний характер, потрібно формувати етичні вимоги до екології, довкілля, власного здоров'я, що повинно надихати пастиря на пошуки форм та методів відповідної діяльності.

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Добротолюбіє / пер. з рос. Патріарха Філарета (Денисенка). – К. : Видавничий відділ УАПЦ КП, 2008. – Т. 1. – 688 с.
4. Добротолюбіє / пер. з рос. Патріарха Філарета (Денисенка). – К. : Видавничий відділ УАПЦ КП, 2009. – Т. 2. – 780 с.
5. Естетичне виховання : довідник / В. І. Мазепа (кер. авт. кол.). – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
6. Книга Правил святих апостолів, Вселенських і Помісних Соборів і святих отців. – К., 2008. – 368 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства / рекол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Довіра : Генеза, 1996. – 942 с.
8. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття / Митрополит Іларіон. – К. : Вид. відділ Патріархії УАПЦ, 2014. – 128 с.
9. Могутній потічок: сценарії християнських і національних свят / [упоряд. : Я. Ясниська, О. Шиян, І. Брик, О. Франкевич, Г. Іванців]. – Львів : Світ, 2013. – 304 с.
10. Никифор, архимандрит. Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия : в 4 вып. / архимандрит Никифор. – Репринт. изд. – М. ; Л. : Изд. Свято-Троице-Сергиевой Лавры, 1990. – 904 с.
11. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / науч.-ред. совет : предс. В. С. Степин ; Ин-т философии РАН, Нац. общ.-наук. фонд. – М. : Мысль, 2001. Т. 4. – 2001. – 606 с.
12. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / науч.-ред. совет : предс. В. С. Степин ; Ин-т философии РАН, Нац. общ.-наук. фонд. – М. : Мысль, 2001. – Т. 2. – 634 с.
13. Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов. – СПб. : Лань, 2002. – 384 с.
14. Патріарх Філарет. Де і в чому шукати щастя: проповіді : у 2 кн. / Патріарх Філарет. – Ужгород : Закарпаття, 1997. – Кн. 1. – 256 с.
15. Православная энциклопедия : многотомное изд. – М. : Церковно-научный центр «Православная энцикл.», 2007. – Т. 14. – 752 с.
16. Про Таїнства Церкви (у викладі для дітей) / З благословення Митрополита Чернівецького і Буковинського Даниїла. – Глибока : Благодатний вогонь, 2006. – 28 с.
17. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Люболика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
18. Семейное воспитание: краткий словарь / сост. : И. В. Гребенов, Л. В. Ковинько. – М. : Политиздат, 1990. – 320 с.
19. Слобідський С. (протоіерей). Закон Божий / С. Слобідський. – Вид. 3. – К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2005. – 656 с.
20. Словник біблійного богослов'я / за ред. Ксав'є Леон-Дюфура. – Львів : Місіонер, 1996. – 934 с.
21. Українська радянська енциклопедія. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1983. – Т. 10. – 544 с.
22. Философия: энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарика, 2004. – 1072 с.
23. Философский словарь / пер. с нем. ; основан Г. Шмидтом ; под ред. Г. Шмикоффа ; общ. ред. В. А. Малинина. – 22-е изд. перероб. изд. – М. : Республика, 2003. – 576 с.
24. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
25. Химич Н. Є. Християнські цінності у вихованні дошкільників / Нікель Химич. – К. : Шк. Світ, 2012. – 128 с.

